

ЗНАЧУЩІСТЬ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОЇ СПАДЩИНИ П. ЮРКЕВИЧА ДЛЯ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО ПОСТУПУ

© Боровська Галина, 2012

Розглядається одна з актуальних тем сучасної гуманітарної парадигми: розуміння цивілізації та цивілізаційного процесу. Вперше пропонується концепція цивілізаційного поступу вітчизняного філософа середини XIX ст. Памфіла Юркевича. Основу цієї концепції становить ідея права і закону, захист прав людини, виховання правосвідомого громадянина.

Ключові слова: правова цивілізація, права людини, правова культура, “громадянський мир”, “правильне виховання”, “закони права”.

Halyna Borovska. Importance of philosophical-legal legacy of P.Yurkevich

One of the actual topics containing a new humanitarian paradigm based on the understanding of the civilization process and civilization on the whole is considered. The civilization advancement concept of the XIX-century Ukrainian philosopher P. Yurkevich is suggested. The idea of law and human rights is exposed as the main constituent of the concept.

Key words: legal civilization, human rights, legal culture, “civic peace”, “correct upbringing”, “principles of law”.

*Присвячується пам'яті Вілена Горського,
доктора філософських наук, професора
Національного університету “Києво-Могилянська Академія”*

Памфіл Юркевич (1826–1874), вітчизняний учений, посідає видатне місце у європейській культурі, з огляду на безцінний внесок в гуманітарну науку, розуміння цивілізаційного поступу. Мислитель, філософ права, один із перших звернув увагу на цивілізацію як об'єкт права, визначивши тим самим сутність права і підґрунтя цивілізаційного поступу.

Мета роботи – дослідити ідеї філософа, що стосуються правових складових цивілізаційного поступу.

Стан досліджуваної проблеми. Вивченням спадщини П. Юркевича відповідно до предмета дослідження займалися вітчизняні і зарубіжні мислителі. Широку рефлексію дослідників викликають такі проблеми філософських роздумів П. Юркевича: реалізм і метафізика, платонізм і ідеалізм, філософська антропологія, гносеологія, проблеми прикладної філософії, зокрема, педагогіки, психології. Саме обмірковування предмета та завдання філософії становить характеристику власного світобачення П. Юркевича, що його концептуально аналізує А.І. Абрамов в об'ємному дослідженні “Проблеми реалізму, метафізики і платонізму у філософській творчості П.Д. Юркевича”. Розвідка праць П. Юркевича сучасними дослідниками була б неповною, якби ми оминули особу отця-доктора Степана Ярмуса, котрий доклав зусиль до популяризації філософської спадщини П. Юркевича серед зарубіжних дослідників української діаспори, видавши монографію

“П.Д. Юркевич та його філософська спадщина”. С. Ярмусь вважає філософію П. Юркевича наближеною до європейських мислительських ініціатив персоналізму, екзистенціалізму, інтуїтивізму. Цікаву сторінку-площину дослідження спадщини П. Юркевича залишило минуле століття в особі Д. Чижевського та Г.Г. Шпета. Г.Г. Шпету належить філософська інтерпретація праць П. Юркевича і визначення його належності до певної системи, складовими частинами якої є метафізика, методологія та моральна філософія. Згадували внесок П.Д. Юркевича у розвиток та становлення російської філософської думки і такі вчені, як В.В. Зеньковський, Н.О. Лосський, А. Флоренський, І. Флоровський, А. Ходзицький. Останньому належить першість у розвідці широкої рукописної правової спадщини П.Д. Юркевича. Філософську онтологію та гносеологію П. Юркевича, проблеми буття та пізнання досліджували: А.Г. Тихолаз, К.Я. Лисий, О.Б. Лісінчук, В.І. Гусєв, В.І. Пронякін. Історіографія вчення Юркевича була б непомітною для широкої аудиторії без розгляду полеміки П. Юркевича з представниками матеріалістичного вчення. Ця дискусія на рівні світоглядів, філософського і правового викладу доповнює напрямки розвитку філософської думки П. Юркевича. Праці П. Юркевича “З науки про людський дух”, “Матеріалізм та завдання філософії”, “Мова фізіологів та психологів”, по суті, створили прецедент у суспільно-політичному та філософсько-правовому житті Росії. Докладно ця проблема розглядається у статті М.О. Запорожця “Критика П. Юркевичем матеріалістичної антропології” та монографії В.М. Тихонова “Идеи П.Д. Юркевича о государстве и праве в контексте современности”. Філософська антропологія у спадщині П. Юркевича посідає фундаментальну позицію, з огляду на проблеми етики, педагогіки, психології, юриспруденції. Одним із перших П. Юркевич подає розуміння цивілізації, свої ідеї, які присвячені поступу людства у напрямку права, правової культури, цивілізації у працях: “Идеи и факты из истории педагогики”; “Курс общей педагогики с приложением; Философские произведения”; “История философии права. Философия права. Философский дневник”. На нашу думку, цінність спадщини П. Юркевича є в тому, що вона являє собою цивілізаційну світоглядну систему, яка включає філософський, філософсько-правовий, освітньо-виховний елементи. Основу цивілізації філософ вбачає в історії розвитку права народу, в його освіті і вихованні. Розуміння цивілізаційного поступу як способу національного самоусвідомлення “законів права” дало можливість П. Юркевичу по-новому вирішувати провідні для XIX ст. світоглядно-методологічні проблеми. З огляду на поставлену мету, пропонуємо розглядати філософсько-правове учення П. Юркевича щодо цивілізаційного поступу, яке ґрунтується на правовій, філософсько-історичній генезі “громадянського миру”, авторській моделі правової культури. Дослідження філософсько-правової спадщини П. Юркевича у напрямі цивілізаційного поступу свідчить, що метафізичні основи права, його сутність і відповідність формі природного права становить взаємодія “ідеї”, “духу”, “душі”, “серця”, “розуму”. Відзначимо, що філософські праці – “Ідея”, “Серце і його значення в духовному житті людини за вченням слова Божого”, “Із науки про людський дух, матеріалізм і завдання філософії”, “З приводу статей богословського змісту, внесених до “Філософського лексикону”, “Мир з ближнім як умова християнської спільноти”, “Мова фізіологів та психологів”, “Розум за вченням Платона і досвід за вченням Канта” становлять необхідне філософське підґрунтя для побудови П. Юркевичем концепції правової культури як цивілізаційного феномену. Відзначимо основні складові концепції: за змістом – це діалектична, морально-правова “ідея”, яка в процесі розвитку та реалізації набуває форми позитивних законів, визначає громадянський побут і юридичний лад. Джерелами правової культури є: національний, історичний та раціональний чинник. Зазначимо головне: Памфіл Юркевич пов’язує правову культуру з правовим устроєм як умовою цивілізаційного поступу. Завданням науки про право вбачає в обґрунтуванні ідеї упорядкованості громадського побуту і впровадженні “законів права у життя”. На нашу думку, проблема “громадянського миру” потребувала обґрунтування у контексті філософії права, правової культури зокрема. За Памфілом Юркевичем, її вирішення потребувало поєднання метафізичної платонівської та кантівської традицій філософського ідеалізму, аристотелівського раціоналізму, авторських напрацювань в галузі юридичної антропології та педагогіки. Метафізика “законів права” осмислюється у системі понять “дух”, “душа”, “серце”, “розум”, “ідея”. Ідеальні зв’язки, ідеальний порядок присутні у системі світобудови як зразки, проте реалізація цього платонівського

проекту можлива, на думку Памфіла Юркевича, в спосіб раціонального пізнання світу, в єдності мислення і пізнання. Рецепт правничого вчення Арістотеля дала Памфілу Юркевичу можливість напрацювати та викласти (саме у спосіб цивілізаційної інтерпретації) основні положення “громадського побуту” та шляхів впровадження “законів права” у життя. Відповідно “громадський побут” набуває дієвої форми (організаційної структури), як упорядкованої системи суспільства, яка передбачає громадянина, здатного жити за правилами, з чіткими поняттями про свої моральні обов’язки; це і є “громадський мир”. Своє розуміння “громадського миру” П. Юркевич подавав як доктрину державотворення та правничий поступ у встановленні цивілізаційних стосунків між людьми, як моральний світ [3, с. 37]. Напрацювання власної правової цивілізаційної доктрини П. Юркевич здійснює рецепцією генези “громадського миру” на основі рефлексії існуючих правових учень. Саме історично-філософські напрацювання попередніх епох дали змогу П. Юркевичу створити моделі цивілізаційного, правничого поступу людства: античну, християнську, Нової доби, Новітнього часу. Основні складові таких моделей визначаються національним, історичним та раціональним чинниками і утворюють основу “законів права”, правової культури певного народу. Стародавні греки, запроваджуючи цивілізаційний поступ, намагались створити універсальну теорію державотворення і відповідно застосовують поняття дії “спільного закону”, де вільності окремого індивіда протистоять суспільній гармонії, порядності, розуму та ідеї загальної справедливості. За дослідженням П. Юркевича, ідеалістичні принципи держави, бачення полісної форми життя Платоном, піддані раціоналізації Арістотелем, який вважає метою держави не реалізацію ідеї блага, а ідеї “спільного гаразду”. Проте, на думку П. Юркевича, такий крок Арістотеля дає можливість рухатись у напрямі кодексування права, і відповідно – застосування “законів права” до розвитку суспільства. У цьому відношенні, підкреслює П. Юркевич, тільки в подальшому універсальний характер римського права керувався загальною ідеєю права, класифікацією права у площині природного, приватного та публічного, вченням про цивілізацію як об’єкт права [5, с. 66]. Цивілізаційний поступ людства у напрямі творення правової культури, ідеї суспільства як “органічного цілого”, вирізняє християнство, християнський побут, де суспільна організація не протиставляється волі особи. Зразком тут слугували християнські спілки, в яких особа мала певний статус захисту. Позитивні принципи християнського співжиття П. Юркевич вбачає у такому: влада має виключно представницький характер; людина володіє невід’ємними правами на релігійні переконання, сім’ю, суспільство, власність; складається нова соціально-правова поведінка особи як вільного індивіда. У цивілізаційних напрацюваннях мислителів Нової доби П. Юркевич вбачає внутрішню суперечливість, що проявилась у протиставленні природного і громадянського станів людини, непримиренність, яка дала серйозні підстави для виникнення революційних ідей та їх поширення у суспільстві. Проте Нова доба – це і початок епохи творення конституційних угод, різних форм суспільного договору, що для правової свідомості є позитивним, оскільки закон, обраний особою, стає всезагальним, універсальним [5, с. 152–158]. Цивілізаційний поступ, на думку П. Юркевича, передбачає пошук універсальної доктрини державотворення, проте питання “морального закону” як чинника правової культури філософ знаходить вже у Новітньому часі. Зазначимо, що власну концепцію цивілізаційного поступу людства, цивілізації як об’єкта права П. Юркевич намагається розглядати за законами всесвітньої історії; це, на його думку, і є підставою для утворення системи всезагального законодавства, правомірної конституції, де відповідно цивілізаційний поступ може бути вимірний досконалим юридичним ладом [5, с. 520–525]. На нашу думку, П. Юркевич зосереджується на проблемі “громадського миру”, тобто практичного втілення “законів права”, як чинника моральної сили, яка діє у суспільстві. Класичним взірцем для творення “громадського миру” П. Юркевич вважає грецький побут, в утвердженні якого відіграла важливу роль досконала теорія спільноти, різносторонньо напрацьована мислителями античної доби. Проте моральною основою для формування власної концепції П. Юркевич визнає християнські цінності, зокрема, “ідею християнського гуманізму”. “Християнський гуманізм” – це вислід систем морально-правових принципів, “законів права”: добра у серці кожної людини; закону правди і свободи совісті; великодушність і самовідвага, покора закону і повага прав особи; вірність обов’язку і

справедливість [3, с. 20]. Основою усіх “людських цивілізаційних законодавств”, стверджує П. Юркевич, – є застосування “законів права” до життя, які передбачають, що людина здатна поважати право, закон і порядок спільноти [3, с. 23]. У межах правового поля основою становлення “законів права”, цивілізаційних стосунків є “правильна людина”, яка формується й розвивається відповідно до морального закону, правил та законодавства спільноти. Спосіб життя людини та її діяльності як представника цивілізації, за П. Юркевичем, відбувається на засадах “морального закону”, завдяки якому людський дух може відрізнити істотні форми життя від випадкових і розвиватися згідно з нормами і законами та здатний використовувати закони мислення і буття задля моральної діяльності [4]. Відповідно моральна філософія повинна знайти принципи права, згідно з якими повинні працювати норми і закони як здобутки цивілізації [1, с. 624–636]. Освітньо-виховна концепція П. Юркевича є системою моральних ідей, а останні постають тією “силою”, яка визначає право особи на життя згідно з вимогами справедливості і закону задля примирення своїх власних інтересів із загальними. Відповідно потреба жити і діяти за чітко усвідомленим планом є необхідністю в міру того, як цивілізація вносить у людські відносини порядок, сенс і правильність [3, с. 358]. У цьому ж контексті, як умову і необхідність у становленні цивілізаційного поступу, відзначимо завдання освіти і виховання [3, с. 25]. Учений вбачав можливість і необхідність побудови суспільства, що ґрунтується на “правильному” вихованні, яке привчає до законності, порядку, благочинності [3, с. 95]. Виховання правосвідомого громадянина, або “правильної людини”, П. Юркевич регламентує такими виховними принципами, які б сприяли формуванню його внутрішньої дисципліни, підпорядкуванню “законам загальної справедливості”, волі і розуму. Поряд з цим учений наголошує, що встановлення впорядкованого суспільства можливе за належної організації освіти громадян, де школа являє собою союз громади, церкви, родини і держави, а рівень правосвідомості, культура народу безпосередньо залежать від організації справ шкільництва [3, с. 241]. Громадянське суспільство та його розбудова у вигляді “громадянського миру” репрезентує власну позицію ученого, його погляди на потреби часу. Тобто цивілізаційний процес Памфіл Юркевич розуміє як правову, освітньо-виховну систему, вищі моральні принципи, які є джерелом усіх благ “правильного суспільного ладу”, “законів права” [2].

Виклад і розуміння цивілізації Памфілом Юркевичем слід характеризувати як традиційно класичний для філософів права другої половини XIX ст. Проте, на нашу думку, П. Юркевич один із перших російських, вітчизняних філософів звертає увагу на цивілізацію як впорядковану систему, в основі якої є правові регулятиви (закони права). Особливість розгляду цивілізаційного поступу процесу, покладена в історичному, раціональному, національному векторах, які безумовно і безпосередньо визначають дієво-правове поле “громадянського миру”.

1. Шпет Г.Г. *Философское наследие П.Д. Юркевича* // Юркевич П.Д. *Философские произведения: Приложение*. – М.: Правда, 1990. – С. 578–638. 2. Юркевич П.Д. *Идеи и факты из истории педагогики* // Журнал Министерства народного просвещения. – 1870. – № 9–10. 3. Юркевич П.Д. *Курс общей педагогики с приложением* / П.Д. Юркевич. – М.: Типография Грачева и К°, 1869. – 404 с. 4. Юркевич Памфіл. *З рукописної спадщини КМ Academia* / Памфіл Юркевич. – К.: Пульсари, 1999. – 330 с. 5. Юркевич Памфіл. *Історія філософії права. Філософія права: Філософський щоденник* / Памфіл Юркевич. – К.: Український світ, 2000. – 756 с.